

Eduskunta**Sosiaali- ja terveysvaliokunta**stv@eduskunta.fi

Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kansaneläkelain ja Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi muiksi laeiksi HE 125/2024 vp

Aika: Sosiaali- ja terveysvaliokunnan kokous 18.10.2024 klo 11.00

Näkövammaisten liitto ry kiittää eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta antaa kirjallinen asiantuntijalausunto valiokunnan käsitellessä hallituksen esitystä eduskunnalle laeiksi kansaneläkelain ja Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi muiksi laeiksi.

Näkövammaisten liitto on Suomen näkövammaisyhdistysten yhteistyöjärjestö, joka edistää sokeiden ja heikkonäköisten ihmisten oikeuksien toteutumista, tuottaa erityispalveluja ja toimii Suomessa asiantuntijana näkövammaisuuteen ja näkemiseen liittyvissä asioissa. Suomessa näkövammaisia on noin 55 000. Heistä alle 18-vuotiaita on noin 3,2 %, 18–39-vuotiaita noin 10,1 % sekä 40–64-vuotiaita noin 16,2 %. Esitettävät muutokset kohdentuvat ennen kaikkea alle 18-vuotiaisiin näkövammaisiin, mutta pitkän ajan vaikutukset myös muihin ikäryhmiin.

Työkyvyttömyyseläkkeen lepäämään jättämisen jatkaminen

Näkövammaisten liitto kannattaa työkyvyttömyyseläkkeen lepäämään jättämisen jatkamista. Lain työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhön paluun edistämisestä on perusteltua olla voimassa vähintään vuoden 2025 loppuun. Pitkään esillä olleen työkyvyttömyyseläkkeen lineaarisen mallin valmistelun tulee Näkövammaisten liiton näkemyksen mukaan edetä. Lineaarisen mallin toteuttaminen on mainittu myös pääministeri Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelmassa.

Kielteinen vaikutus nuorten itsenäistymiseen

Etuuksien alaikärajojen nostamista laajalla rintamalla perustellaan hallituksen esityksessä voimakkaasti sekä vanhempien elatusvelvollisuuteen tukeutuen että oppivelvollisuuden päättymisen ikärajaan viitaten. Tämä logiikka jättää huomiotta etuuskien alaikärajojen nostojen vaikutukset vammaisten nuorten itsenäistymiseen ja painottaa vanhempien näkökulmaa ja elatusvelvollisuutta.

Esityksessä on täysin sivuutettu ja unohdettu, että näkövammaisten ja kuulonäkövammaisten nuorten on monesti vaikeampaa itsenäistyä toisen asteen opintojen aikana (16–18-vuotiaina) kuin näkevien nuorten. Tämä koskee koko näkövammaisen nuoren elämänpiiriä. Kyse on ensimmäisistä työelämäkokemuksista ja työstä maksettavasta palkasta, itsenäisestä harrastamisesta, itsenäisestä vapaa-ajan vietosta, sosiaalisen piirin laajenemisesta sekä aikuistumisen ensiaskelista.

Nykyinen etuusjärjestelmä on tukenut näkövammaisten nuorten itsenäistymistä mahdollistamalla oman toiminnan laajentamisen (esimerkiksi harrastusten muodossa) kodin ja lapsuuden perheen piirin ulkopuolelle. Näkövammaisten ja kuulonäkövammaisten nuorten on paljon näkeviä nuoria vaikeampaa saada kesätyöpaikkaa tai osa-aikaista työpaikkaa opintojen ohelle. Tällöin he jäävät ilman työstä saatavaa palkkaa, jonka turvin moni näkevä nuori ottaa itsenäistymisen ensiaskelia. Lisäksi näkövammaisille nuorille soveltuvat harrastukset saattavat edellyttää matkustamista, jonka kustannukset näkövammaiselle nuorelle ovat suuremmat kuin näkevälle. Käytännössä näkövammaiset nuoret jäävät vanhempiensa tai muiden huoltajiensa taloudellisen avun varaan ja ovat siten näkeviä nuoria riippuvaisempia vanhempiensa mahdollisuuksista ja tahdosta auttaa nuorta taloudellisesti.

Alle 16-vuotiaan vammaistuessa näkökulma on näkövammaisen lapsen tarvitsemassa hoidossa, huolenpidossa ja kuntoutuksessa. Tilannetta katsotaan vain ja ainoastaan vanhempien tai muiden huoltajien näkökulmasta.

Kun kyse on itsenäistyvistä näkövammaisista nuoresta, tämä näkökulma on täysin väärä. Näkövammaisen nuori asetetaan hoidon ja huolenpidon kohteeksi, jolla on suora kielteinen vaikutus nuoren itsenäistymiseen sekä nuoren tunteeseen siitä, että hän on näkövammasta huolimatta tavallinen nuori, jolla on tavallisen nuoren elämä, tarpeet ja toiveet. Riskinä on, että vammaistuen ikärajan muuttaminen 16 vuodesta 18 vuoteen hidastaa näkövammaisten nuorten mahdollisuuksia itsenäistyä ja asettaa heidät entistä tiukemmin perheessä lapsen asemaan ilman nuoruuteen kuuluvaa roolia.

Kielteinen vaikutus nuorten opiskeluun ja työllistymiseen

Hallituksen esityksen mukaan voidaan arvioida, että kun alle 18-vuotiaalla ei enää jatkossa olisi mahdollisuutta saada kuntoutuksensa aikaista toimeentuloturvaa kuntoutusrahana, tällä voi olla vaikutusta kuntoutumiseen esimerkiksi siten, että nuori ei motivoidu kuntoutumaan ja opiskelemaan, jolloin työelämään pääseminen voi siirtyä myöhemmäksi tai estyä kokonaan erityisesti, jos nuorella ei ole mahdollisuutta saada opintotukea. Käytännössä tämä voi lisätä riskiä siitä, että nuori jää ilman ammatillista koulutusta sekä riskiä nuoren ennenaikaisesta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisestä.

Näkövammaisten liitto on hämmästynyt, että hallitus tietoisesti esittää muutosta, jonka kielteisistä vaikutuksista näkövammaisten nuorten työllistymiseen se on tietoinen. Näkövammaisten nuorten työllistyminen on jo nyt hankalampaa kuin näkevien nuorten.

Näkövammaisten liiton ylläpitämä lakisääteinen näkövammarekisteri on yksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) valtakunnallisista henkilörekistereistä. Näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaisten ihmisten koulutusaste korreloi selvästi työllisyysasteen kanssa. Korkeammin koulutetut työllistyvät paremmin kuin matalammin koulutetut.

Näkövammarekisterissä työikäisten näkövammaisten koulutusastetta on seurattu säännöllisesti vuodesta 1985. Kun tarkastellaan näkövammaisten koulutustason ja työllisyysasteen kytköstä, nähdään, että pelkän perusasteen varassa olevista näkövammaisista on työelämässä kokoaikaisesti, osa-aikaisesti tai yrittäjinä 24 %. Korkeakoulututkinnon suorittaneista vastaava luku on 78 %. Näkövammaisten työllisyysaste on noin 41 %, joka on kaukana koko väestön työllisyysasteesta.

Näkövammaisista perusasteen koulutuksen varassa on 35,1 %, joka on huomattavasti enemmän kuin koko väestössä. Keskiasteen tutkinnon suorittaneita on 44,2 %, joka eroaa vain hieman koko väestön osuudesta. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneita on 20,6 %. Näkövammaisten korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden määrä on kasvanut, mutta samalla ero koko väestöön pysyy ennallaan tai kasvaa.

Tätä taustaa vasten on erittäin tärkeää varmistua siitä, että näkövammaisten nuorten koulutustasoa nostetaan eikä ryhdytä toimiin, jotka laskevat sitä. On myös huomattava, että hallitusohjelman koulutukseen ja työllisyyteen liittyvien kirjausten tulee koskea myös näkövammaisia, ja muulla tavoin vammaisia, nuoria. Näyttää siltä, että tämä esitys on ristiriidassa Suomen hallituksen yleisten tavoitteiden kanssa.

Köyhyys ja perheiden eriarvoistuminen

Hallituksen esityksessä todetaan, että muutosten voidaan katsoa olevan omiaan kasvattamaan alaikäisen nuoren vanhempien vastuuta nuoren toimeentulosta. Esityksessä todetaan, että vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten ja nuorten perheissä pienituloisuuden riski on tavanomaista korkeampi, sillä lapsen terveydentilasta ja hoidosta aiheutuvat vaatimukset saattavat usein kaventaa vanhemman työnteon ja ansaitsemisen mahdollisuuksia.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että näkövammaisten lasten perheissä äiti on usein hän, jonka työnteon ja ansaitsemisen mahdollisuudet kaventuvat kaikkein voimakkaimmin. Näkövammaisten lasten perheissä köyhyys on yleisempää. Esitys tulee lisäämään tätä köyhyyttä ja siitä seuraavia kielteisiä ilmiöitä. On huolestuttavaa, että hallitus toimillaan pyrkii heikentämään heikommassa asemassa olevien perheiden asemaa.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

Artikla 24 Koulutus

YK:n vammaissopimuksen artikla 24 käsittelee koulutusta. Artiklan mukaan sopimuspuolet tunnustavat vammaisten ihmisten oikeuden koulutukseen. Toteuttaakseen tämän oikeuden syrjimättä ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien pohjalta sopimuspuolet varmistavat osallistavan koulutusjärjestelmän kaikilla koulutuksen tasoilla sekä elinikäisen oppimisen.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että näkövammaisten nuorten mahdollisuus valita koulutusala ja koulutuspaikka ovat rajatummalla kuin näkevillä nuorilla. Koulutusta ei myöskään välttämättä ole tarjolla lähellä kotia, sillä osa näkövammaisista nuorista opiskelee ammatillisissa erityisoppilaitoksissa, joita on Suomessa paljon vähemmän kuin muita ammatillisia oppilaitoksia ja lukioita.

Vammaisuuksien ja kuntoutusrahaetuuksien heikentäminen saattaa käytännössä johtaa siihen, että vammaisten ihmisten oikeus koulutukseen vaarantuu. Etuuksien heikentymisen myötä vanhempien mahdollisuudet ja resurssit järjestää näkövammaisen nuoren opiskelu toisella paikkakunnalla nousevat tärkeään rooliin. Sellaiset näkövammaiset nuoret, joiden vanhemmilla ei ole varaa kattaa näitä kustannuksia, päätyvät todennäköisesti valitsemaan sellaisen alan ja/tai oppilaitoksen, joka ei välttämättä heille sovellu. Yhdenvertaisuuden kannalta tilanne olisi tällöin hyvin ongelmallinen.

Artikla 27 Työ ja työllistyminen

Näkövammaisten liitto kiinnittää huomiota myös YK:n vammaissopimuksen työtä ja työllistymistä koskevaan 27 artiklaan. Hallituksen esitys tulee todennäköisesti heikentämään vammaisten nuorten mahdollisuuksia kouluttautua. Suomessa työllistyminen ilman koulutusta on vaikeaa, joten hallituksen esitys tulee todennäköisesti vaikuttamaan kielteisesti näkövammaisten nuorten mahdollisuuksiin työllistyä sekä rakentaa aikuisuutta ja elämään työssäkäyvänä kansalaisena.

Artikla 28 Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

Lisäksi on otettava huomioon YK:n vammaissopimuksen riittävää elintaso ja sosiaaliturvaa koskeva 28 artikla. Heikentämällä opiskelumahdollisuuksia ja sitä kautta mahdollisuuksia siirtyä työelämään, hallituksen esitys vaarantaa näkövammaisten ihmisten oikeuden riittävään elintasoon. Lisäksi se vaarantaa näkövammaisten nuorten itsenäistymisen ja esimerkiksi oman rahan käytön ja talouden hallinnan opetteluun sekä nuoruuteen kuuluvien tyypillisten asioiden tekemisen.

Lisätietoja

järjestöjohtaja Sari Kokko, sari.kokko@nakovammaistenliitto.fi

työelämäasiantuntija Ville Ukkola, ville.ukkola@nakovammaistenliitto.fi

Näkövammaisten liitto ry

Jukka Tahvanainen

toimitusjohtaja

Sari Kokko

järjestöjohtaja